

ARAP DİLİNDE İKTİBAS, TAZMİN VE İRSÂL-İ MESEL KAVRAMLARININ SÖZ AKTARIM KAYNAKLARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

A Comparative Analysis of the Concepts of İqtibās, Tađmīn and İrsāl-i Mathal in
Arabic Language in Terms of Sources of Word Transfer

Yunus ÇAKIR

Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve
Belagati Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye.

*Ph.D. Lecturer, Yozgat Bozok University Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department
of Arabic Language and Rhetoric, Yozgat, Türkiye.*

tr.yunuscakir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0172-242X

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Haziran / May 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2024

Cilt / Volume: 25 Sayfa / Pages: 283-306

Atrf / Citation: Çakır, Yunus. "Arap Dilinde İktibas, Tazmin ve İrsâl-i Mesel Kavramlarının Söz Aktarım Kaynakları Bakımından Karşılaştırmalı Analizi [A Comparative Analysis of the Concepts of İqtibās, Tađmīn and İrsāl-i Mathal in Arabic Language in Terms of Sources of Word Transfer]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 25 (Haziran / June 2024): 283-306.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1462134>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Yunus ÇAKIR**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Arap dilindeki bed'î ifade biçimleri arasında zikredilen iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel kavramları, temel olarak daha önceden söylenmiş bir sözün başka bir söz içinde aktarılması esasına dayanmaktadır. Bu kavramların sözcük ve terim anlamlarına dair bilgiler incelendiğinde, onların bazı durumlarda farklı tanımlarla ifade edildikleri ve bunun sonucunda da bazı karışıklıkların meydana geldiği görülmektedir. Bu konudaki karışıklıkların önüne geçilmesi için onların sahip oldukları birleştirici ve ayırıcı özelliklerin bilinmesi gerekmektedir. Nitekim söylenen bir sözün muhatap tarafından doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi, ancak o sözün ihtiva ettiği özelliklerden haberdar olunması ile mümkündür. Araştırmada dokümantasyon, tahlil ve karşılaştırma metodları kullanılmıştır. Bu çerçevede kaynaklar dokümantasyon metodu ile elde edilmiş, elde edilen kaynaklardaki iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel kavramlarının sözcük ve terim anlamları tahlil metodu ile irdelenmiş ve karşılaştırma metodu kullanılarak uygulama örnekleri analiz edilmiştir. Bu sayede mezkûr kavramların söz aktarım kaynakları bakımından sahip oldukları mevcut özellikler ve aralarındaki farklar tespit edilmiştir. Bu tespit ile söz aktarım kaynakları bakımından bu kavramlar arasındaki karışıklığın önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, İktibas, Tazmin, İrsâl-i Mesel, Söz Aktarım Kaynakları.

Abstract

The concepts of iqtibās, taḍmīn and irsāl-i mathal, which are mentioned among the badī' expression forms in the Arabic language, are basically based on the principle of transferring a previously spoken word into another word. When the information on the lexical and terminological meanings of these concepts is examined, it is seen that in some cases they are expressed with different definitions and as a result, some confusion arises. In order to avoid these confusions, it is necessary to know their unifying and distinguishing features. Because the correct and healthy understanding of a spoken word by the addressee is only possible by being aware of the features it contains. In the research, documentation, analysis, and comparison methods were used. In this framework, the sources were obtained through the documentation method, the lexical and terminological meanings of the concepts of iqtibās, taḍmīn and irsāl-i mathal in the obtained sources were examined within the framework of language rules through the analysis method, and examples of iqtibās, taḍmīn and irsāl-i mathal were analyzed using the comparison method. In this way, the existing features of the aforementioned concepts in terms of their sources of word transfer sources and the differences between them were determined. With this determination, it is aimed to prevent confusion between these concepts in terms of sources of word transfer.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Iqtibās, Taḍmīn, İrsāl-i Mathal, Word Transfer Sources.

Giriş*

Çok yönlü ve hâlâ bilinmeyen özelliklere sahip bir olgu¹ olan dil hem bireysel hem de toplumsal bir etki alanına sahiptir.² Ayrıca onun özellikleri arasında yer alan belâğî yön, tarih boyunca onunla ilgilenen bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Bu noktada dilin farklı belâğî yönlerini ifade etmek için çeşitli kavramlar zikredilmiştir. Bu kavramlar arasında bulunan iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel terimlerinin kaynakları bakımından ortak ya da benzer özellikler ihtiva etmeleri, bu kavramlar arasındaki farklılıkların anlaşılmasını zorlaştırmakta ve bunun sonucunda zaman zaman kavramların birbiri ile karıştırılma riskini ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamız ile bu ayrımların daha belirgin bir şekilde ortaya konulması ve hayatın birçok alanında kendisine sıkça başvuru olan bu ifade biçimlerinin sağlıklı ve doğru bir şekilde anlaşılmasının önündeki engellerin minimize edilmesi hedeflenmektedir. Böylece oluşturulan sözle kastedilen mananın, muhataplar arasında sağlıklı ve doğru bir şekilde iletilmesine katkı sağlanması beklenmektedir.

Çalışmamızda, sosyal bilimlerin dilbilim alanıyla ilgili bir yöntem olan “nitel araştırma yöntemi” esas alınacaktır. Konu ile ilgili literatüre “doküman analizi” yöntemi³ ile müracaat edilecek⁴ ve bunun akabinde elde edilen veriler, “içerik analizi” yöntemiyle değerlendirilecektir. Sonrasında ise veriler arasındaki bağlantılı durumlar incelenecektir.⁵ Sonuç olarak ulaşılan veriler kuramsal bilginin elde edilmesinde birer yapı parçası olarak kullanılacak olup tümevarımsal bir yaklaşım ile bilimsel sonuçlara ulaşılabilecektir.

* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK danışmanlığında Öğr. Gör. Dr. Yunus Çakır tarafından hazırlanan *Arap Dilinde Söz Aktarım Yolları ve Problemleri* başlıklı doktora tezi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2024) esas alınarak hazırlanmıştır.

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009), 1/11.

² Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3/216.

³ “Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir.” (Wach, 2013) (akt. Bilgen Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2020), 173.)

⁴ Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, 173,182.

⁵ Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, 182-183.

1. Arap Dilinde Söz Aktarım Kaynakları

Söz aktarımı, konuşma zamanından önce zikredilmiş bir sözün başka bir söz içinde tekrar kullanılmasıdır.⁶ Bu aktarımın, sözü söyleyen kişi tarafından yapılabilmesi mümkün olduğu gibi sözün sahibi dışında bir kimse tarafından da yapılabilmesi mümkündür.⁷ Dolayısıyla bu özelliklerden hareketle konuşma zamanından önce farklı amaçlarla gerçekleşmiş olan sözün kendisine “söylenen söz”, bu sözün aktarılmış hâline “aktarılan söz”, aktarma işlemini sağlayan lafza da “aktarıcı lafız” ismi verilerek söz aktarımı olgusunun ögeleri belirlenmektedir.⁸

Arap dilinde söz aktarım kaynakları başta Kur’ân ayetleri ve hadis metinleri olmak üzere şiirler, meseller vb. geniş bir alanı ihtiva etmektedir. Bu geniş alandan yararlanarak yapılan söz aktarımları farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Çalışmamızda ise söz aktarımının ögeleri için yukarıda zikredilen ifadeler kullanılarak Arap dilinde söz aktarımının gerçekleştirildiği bedî’î kavramlardan olan iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel kavramları, söylenen söz yani aktarılan sözün kaynağı bakımından irdelenecektir.

2. İktibas, Tazmin ve İrsâl-i Mesel Kavramları

Arap dilinin belâgat maddesi kapsamındaki bedî’ ilminin kavramlarından olan iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel, söz aktarımında kullandıkları kaynak metinler bakımından bir kesişme alanı oluşturmaktadır. Bu kavramların sözcük ve terim anlamları uygulama örnekleri ile birlikte aşağıda ele alınacaktır.

2.1. İktibas (الإقتباس)

Dilde de sıkça başvurulan bir olgu olan ve söz aktarımını içeren iktibasın, sözcük olarak *ateş* anlamındaki “k-b-s” (ق-ب-س) kökünden geldiği ve ifti’âl babından bir mastar olarak sözlükte, “ateşin alevi” (وَالْقَبْسُ):

⁶ Soner Akşehirli, “Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”, *Journal of Turkish Studies* 6 (2011), 144.

⁷ Akşehirli, “Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”, 144.

⁸ Yunus Çakır, *Arap Dilinde Söz Aktarım Yolları ve Problemleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 11.

(الشُّعْلَةُ مِنَ النَّارِ) anlamını ifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca bir kimseden “ateş almak” قَبَسْتُ مِنْهُ نَارًا “Ondan ateş aldım.” anlamında da kullanılmaktadır. Bir kimseden ilim almak ile ateş almak anlamlarında kullanılmasının Alî b. Hamza el-Kisâî’ye (öl. 189/805) göre müsavi olduğu ve bu konuda onun “Ondan ha ilim almışım ha ateş almışım değişmez.” dediği zikredilmiştir.⁹ İktibasın terim anlamının ise, temel özellikleri yönüyle Kur’ân ayetlerinden veya Hz. Peygamber’in hadisinden söz aktarımı yapılması üzerine kurulu olduğu görülmektedir.¹⁰ Nitekim iktibas kavramının terim anlamıyla ilk olarak Fahreddin er-Râzî’nin (öl. 606/1210) *Nihâyetü’l-icâz fi dirâyeti’l-îcâz* isimli eserinde kullanıldığı belirtilmiştir.¹¹ Râzî, bu terimi “el-İktibâs mine’l-Ķur’ân” şeklinde kullanmış, “Kur’ân’dan bir kelime veya bir ayetin, yüceleştirme ve dizimini süsleme amacıyla kelâma katılmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır.¹² Kavramın isimlendirilme ve tanımlanma şekillerinden görüleceği üzere Râzî, sadece Kur’ân’dan yapılan söz aktarımlarını bu kavram içine dâhil etmekte, bir başka deyişle iktibas kavramını Kur’ân’dan yapılan aktarımlarla sınırlamış olmaktadır. Ayrıca o, Kur’ân’dan yapılan iktibasa örnek olarak Kur’ân ayetinin bazı kısımlarının iktibas edildiği şu sözü zikretmektedir:

كَمَا قَالَ بَعْضُهُمْ: «يَا قَوْمِ اصْبِرُوا عَنِ الْمُحَرَّمَاتِ، وَصَابِرُوا عَلَى الْمَقْرُوضَاتِ، وَرَابِطُوا بِالْمُرَاقِبَاتِ، وَأَتَّقُوا الْخَلَوَاتِ، تَرْفَعْ لَكُمْ حَيْثُ الدَّرَجَاتِ»¹³

“Bazılarının dediği gibi: ‘Ey kavim! Haramlardan kaçınmada sabırlı olun,

⁹ Ebü’l-Fazl Cemâlî’ d-dîn Muḥammed b. Mükerrrem b. ‘Alî b. Aḥmed el-Enşârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), “k-b-s”, 6/167; Aḥmed Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-muştalahâti’l-belâğîyye ve tetavvuruḥâ* (Beirut: ed-Dâru’l-‘Arabîyyetu li’l-Mevsû‘ât, 2006), “k-b-s”, 1/270; İsmail Durmuş, “İktibas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/52.

¹⁰ Mehmet Şirin Aladağ, *Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 19; ‘Abdulhâdi el-Fekîkî, *el-İktibâs mine’l-Ķur’ânî’l-Kerîm fi’ş-şîri’l-‘Arabî* (Dımaşk: Dâru’n-Nemîr, 1996), 14; Ebu’l-Meḥâsin Taḳıyyuddîn Ebû Bekr b. ‘Alî b. ‘Abdullah el-Ḥamevî İbn Hicce, *Ḥizânetu’l-‘edeb ve ḡâyetu’l-‘ereb*, thk. Kevkeb Deyâb (Beirut: Dâru Şâdır, 2005), 2/455.

¹¹ Aladağ, *Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı*, 21.

¹² Ebû ‘Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Faḥreddîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin eṭ-Ṭaberistânî er-Râzî, *Nihâyetü’l-icâz fi dirâyeti’l-îcâz*, thk. Nasrullah Hacı Müftî Eroḡlu (Beirut: Dâru Şâdır, 2004), 173.

¹³ Râzî, *Nihâyetü’l-icâz fi dirâyeti’l-îcâz*, 173.

farzlarda sebat edin, murakabeye devam edin, yalnızlıktan uzak durun, o zaman derecelerinizi artırılabilecektir.”

Bu sözün bünyesine iktibas yöntemiyle bazı kısımları dâhil edilen ayet metni ile meali ise şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ¹⁴

“Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin, savaşa hazırlıklı olun ve Allah’tan korkun ki başarıya erişebilesiniz.”

Dolayısıyla yukarıda verilen sözde ayetin sadece bazı lafızlarının iktibas edildiği, diğer lafızlarının ise zikredilmediği görülmektedir. Ayrıca Râzî’nin ifadesi ile ayet metni karşılaştırıldığında, sözün dizilişi ve bazı lafızlar bakımından aralarında benzerlik bulunduğu, lafızların bir kısmında değişiklik ve ekleme-çıkarmaların olduğu fark edilmektedir. Râzî’nin sunduğu bu örnek incelendiğinde iktibas edilen ayet metninin tamamı alınmaksızın yani ayetin yalnızca bazı lafızlarının alınmasının da iktibas kavramı kapsamında kabul edildiği anlaşılmaktadır.

El-Hatîb el-Kazvîni (öl. 739/1338) iktibas terimini serika ile ilgili kavramlar arasında ifade etmiş olup onu “Söz içinde Kur’ân veya hadis ifadesi bulunmayacak şekilde söze Kur’ân veya hadisten bir şey eklenmesidir.” biçiminde tanımlamıştır. Kazvîni’nin yaptığı bu tanımında iktibas edilen sözün Kur’ân veya hadis metninden olduğunun belirtilmemesi gerektiğini ifade etmesi ve bunu iktibasın bir şartı olarak zikretmesi, onun tanımına ayrı bir özellik sağlamaktadır. Kazvîni, iktibasa Ebû Muhammed el-Harîrî’nin (ö. 516/1122) şu sözünü örnek vermiştir:¹⁵ “Sadece göz açıp kapayıncaya ya da daha az sürede şiir inşâd etti ve sınırı aştı.” Harîrî’nin bu sözü,¹⁶ “Kıyametin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir.” ayetinden söz aktarımı içermektedir.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/200.

¹⁵ Ebu’l-Me’âli Celâluddin el-Hatîb Muhammed b. ‘Abdurrahmân b. ‘Umer b. Ahmed eş-Şâfi’î el-Kazvîni, *el-İdâh fi ‘ulûmi’l-belâğa*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dâru’l-Kutubîl-İlmiyye, 2003), 312.

¹⁶ en-Nahl 16/77.

Kazvînî hadis metninden yapılan iktibasa örnek olarak ise Sâhib b. Abbâd'ın (öl. 385/995) şu sözünü paylaşmıştır:¹⁷

قَالَ لِي: إِنَّ رَبِّي سَيُّءُ الْخَلْقِ فَدَارِهِ قُلْتُ: دَعْنِي، وَجَهَكَ الْجَنَّةُ حَفَّتْ بِالْمَكَارِهِ¹⁸

“Bana, ‘Beni gözeten kötü huyludur o yüzden onu idare et!’ dedi, ‘Bırak beni, senin yüzün meşakkatlerle sarılmış bir cennettir.’ dedim.”¹⁹

Kazvînî, bu sözde²⁰ “حَفَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ” “Cennet meşakkatlerle çevrelenmiş, cehennem ise şehvetlerle sarılmıştır.” hadisinin lafzından iktibas yapıldığını, bir başka ifadeyle söz aktarımı olduğunu belirtmektedir.²¹

Modern kaynaklarda ise iktibasın kendi sözü dâhilinde başkalarının sözünü dipnotta gösterme, tırnak içine alma, italik yazı biçimiyle belirtme gibi farklı yollarla aktarmak olduğu, bunun da sözü tezyin etme veya delillendirme kastıyla yapıldığı ifade edilmiştir.²² Modern kaynaklarda yapılan tanımın iktibas yapılan kaynaklar bakımından en fazla çeşitliliğe sahip iktibas tanımı olduğu görülmektedir. Nitekim bu tanım da iktibasın kaynağına sınırlama getirilmemektedir.

İktibas yapılmasının amacının Kur’ân’ın gücünden yararlanmak olduğu zikredilmiştir.²³ Bu meyanda İmrân b. Hıttân’ın (öl. 84/703) oluşturduğu hutbenin içerisinde Kur’ân’dan bir iktibas bulunmaması sebebiyle “betra” (eksik, güdük) olarak nitelendirilmesi, iktibasın ifadeye katkısına dair yerleşik anlayışa örnek olarak verilmiştir.²⁴

Emîl Bedî’ Ya’kûb, iktibas, “Bedî’ ilminde Kur’ân, hadis, esfâr gibi kutsal sözlerden aktarım/ tazmin (أَنْ يُضَمَّنَ) yapılmasıdır.” şeklinde açıklar-

¹⁷ Kazvînî, *el-İdâh*, 314.

¹⁸ İbrahim Şemsuddîn beytin bir remel parçası olduğunu ancak kaynağını bulamadığını not etmektedir. Bk. Kazvînî, *el-İdâh fi ‘ulûmi’l-belâğia*, 314.

¹⁹ Sâhib b. Abbâd, *Divânu Şâhib b. ‘Abbâd*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn (Beyrut: Müessesetu’l-A’lemî li’l-Ma’bû’ât, 2001), 153.

²⁰ Ebü’l-Hüseyn b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc, *Şahîh-i Müslim* (Riyad: Dâru Taybe, 2006), 1298 (No: 2822).

²¹ Kazvînî, *el-İdâh*, 315.

²² Mecdî Vehbe - Kâmil el-Muhendis, *Mu’cemu’l-mustalahâtîl-‘Arabiyye fi’l-luğa ve’l-edeb* (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1984), 56.

²³ Fekîkî, *el-İktibâs mine’l-Kur’ânîl-Kerîm*, 15.

²⁴ Durmuş, “İktibas”, 22/52.

mıştır.²⁵ Emîl Bedî' Ya'kûb'un iktibas yapılan kaynaklar arasına Esfârî²⁶ da katması onun, Kur'ân haricindeki kutsal kitaplardan yapılan söz aktarımlarını da iktibas kavramı dâhilinde düşündüğü anlamına gelmektedir.

Emîl Bedî' bir iktibas kavramı türü olarak “el-ıktibâsu'l-istihlâlî” terimini “Müellifin iktibas edilmiş bir sözü ve kısa bir şiiri kitabının başında veya bölümlerinden her bir bölümün başına koymasındır.” şeklinde tanımlamıştır. Bunu, bir kitabına *Fıkhul-luġa'l-'Arabiyye ve haşâişuhâ* adını vererek kendisinin de uyguladığını belirtmiştir.²⁷ Emîl Bedî'in bu kavramı iktibas kavramından farklı bir tür olarak tanımladığı görülmektedir. Ayrıca netice itibarıyla iktibas ve el-ıktibâsu'l-istihlâlî kavramlarının aktarım işlevleri yönüyle ortak özelliğe sahip oldukları, ancak aktarım yaptıkları kaynaklar bakımından farklı nitelik içerdikleri anlaşılmaktadır.

Bazı güncel araştırmalarda ise iktibasın tanımına dair, Kur'ân'ın şiir olmaktan tenzih edilmesi sebebiyle âlimler tarafından net bir tanımının konulmadığı sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir.²⁸ Ancak bahsi geçen tanımlar dikkate alındığında mevcut tanımların Kur'ân'dan aktarımı iktibas olarak isimlendirdikleri görülmektedir.

Bu bilgilerden hareketle iktibas sözcüğünün sahip olduğu “ilim almak” manası ve terimle ilgili tanımlamalarda geçtiği üzere Kur'ân ve hadisten bazı kısımların başka sözler içinde kullanılması, kavramın söz aktarımı ile yakın bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kur'ân ve hadisten aktarımın yapılma şekilleri hakkında farklı uygulamaların ve görüşlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Söz aktarımı ile yakın ilgisi olan diğer bir terim ise tazmin terimidir.

²⁵ Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atu 'ulûmi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2006), 2/373.

²⁶ Sıfır-Esfâr: Eski Ahit içindeki kitapların ismi olduğu belirtilmektedir. J. M. Gaudeul – R. Caspar, çev. Ali Erbaş, “Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Konusuna Klasik İslâmî Kaynakların Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003), 131-167, s. 166.

²⁷ Ya'kûb, *Mevsû'atu 'ulûmi'l-'Arabiyye*, 2/374.

²⁸ Zafer Akyüz, “Beyân ve Bedî' İlminde Tazmin Üslûbu”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022), 353.

Bu terimlerin her ikisi de birer belâgat terimi olmakla birlikte işlev olarak benzerlikler taşıdıkları görülmektedir.

2.2. Tazmin (التَّضْمِين)

Nahiv, arûz, belâgat gibi ilimlerde kullanılan bir terim olarak öne çıkan tazmin kavramının tanımı ve örnekleri incelendiğinde onun, söz aktarımı yapılmasını sağlayan özellikler taşıdığı görülmektedir. Tazmin kelimesi, “đ-m-n” (ض-م-ن) kök harflerinden müteşekkil olup tef’îl babında bir mastardır. Sülâsî biçimi, dördüncü babda ضَمَّنَ - يَضْمُنُ - ضَمًّا şeklinde gelmekte ve sözlükte “güvence vermek, kefil olmak, ihtiva etmek” anlamlarını ifade etmektedir.²⁹ Bu kök anlamından hareketle söz aktarımının içinde kullanıldığı ifadeye katkısı ve söz aktarımını kullanan kişinin amacı arasında bağlantı kurulmak istendiğinde ifadenin şekil ve anlam bakımından gücünün, zenginliğinin artacağı sonucuna varmanın mümkün olduğu görülmektedir. Tef’îl babında çekimi ise ضَمَّنَ - يَضْمُنُ - ضَمًّا şeklinde yapılmakta ve sözlükte “ödetmek, tazmin ettirmek, bir şeyi başka bir şeyin içine koymak” gibi anlamlara gelmekte³⁰ olup söz aktarımı ile doğrudan ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim söz aktarımı esnasında, konuşanın kendi sözü içerisinde başka bir söz aktarılmış olmaktadır. Dil ilimleri içerisinde nahiv, arûz, bed’î gibi farklı disiplinlerde kullanımı olan tazmin teriminin bed’î ilmi kapsamındaki tanımının konumuzla ilgili olduğu görülmektedir. Bu tanıma göre tazmin, “başka birisinden yapılan bir alıntı ile sözü tezyin ve manayı tekit etmek”³¹ biçiminde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir kimsenin sözü içerisinde başka birinin sözünün kullanılmasından, bu tür tazminin söz aktarımı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilgi sebebiyle tazmin teriminin bed’î ilmindeki tarihsel sürecinin incelenmesinin, söz aktarımıyla ilişkisini daha açık ve anlaşılır hâle getireceği düşünülmektedir. Tazmin

²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “đ-m-n”, 13/257; Ahmed b. Muhammed b. ‘Ali el-Muqrî el-Feyyûmî, *el-Mişbalu'l-munîr fi ğaribi’ş-Şerhi'l-kebir*, thk. ‘Abdulazîm eş-Şenâvî (Kahire: Dâru'l-Ma’ârif, ts.), “đ-m-n”, 364; Mes’ûd Cubrân, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1992), “đ-m-n”, 512.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “đ-m-n”, 13/257; el-Feyyûmî, *el-Mişbalu'l-munîr fi ğaribi’ş-Şerhi'l-kebir*, “đ-m-n”, 364; Cubrân, *er-Râid*, “đ-m-n”, 512.

³¹ Süleyman Koçak, *Kur'an'da Tazmin Üslubu* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2014), 57.

kavramının yukarıda bahsi geçen diğer ilimlerdeki tanımlarına ise çalışmamız kapsamıyla ilgili olmayan özellikler taşımaları sebebiyle ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir.³²

Tazmin terimini bedî' ilminde ilk olarak "Hüsnü't-tağmîn" ismiyle *Kitâbü'l-Bedî'* isimli eserinde İbnü'l-Mu'tez el-Abbâsî'nin (öl. 296/908) kullandığı görülmektedir.³³ İbnü'l-Mu'tez, hüsnü't-tazmin ismini başlık olarak kullanarak başlık altında doğrudan örneklerini paylaşmış ve herhangi bir tanımlama ya da açıklamada bulunmamıştır.

Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr'in (öl. 637/1239), tazmin terimini hasen ve ma'ib olarak iki türe ayırdığı görülmektedir. Ona göre et-tağmînü'l-hâsen, ayet ve hadislerle yapılan ve söze güzellik katan bir tazmin türüdür. O, bu türü kendi içinde küllî ve cüzî olarak iki kısma ayırmaktadır. Küllî kısmında ayet veya hadisler bütünüyle aktarılmakta; cüzî olanda ise ayet veya hadislerin bir kısmı söze dâhil edilmektedir.³⁴ Diğer tür olan et-tağmînü'l-ma'ibin ise et-tağmînü'l-isnâd olduğu belirtilerek onun iki şiir beyti veya kelâmın iki bölümü arasında gerçekleştiği, burada birinci kısımdan ikinciye yapılan isnadın bulunduğu, ilk kısmın ikinci kısım olmaksızın anlamının oluşmadığı ve bunun şiirin ayıplarından kabul edildiği açıklanmaktadır. Ancak İbnü'l-Esîr'in kendisi Kur'ân'da da bu kapsamda ayetlerin (örnek olarak Sâffât sûresi 51/53) bulunduğunu belirtmiş ve bu türü bir ayıp olarak kabul etmemiştir.³⁵

Kazvîni tazmin kavramını, serika ile ilgili sanatlar kapsamında dile getirmiş ve onu "Başkasının şiirinden -belâgat âlimleri arasında meşhur değilse- sahibine dikkat çekilmesi yoluyla bir miktar şiirin tazmin edil-

³² Nahiv ilminde "bir kelimenin başka kelimenin anlamını daha ifade etmesi" bakımından değerlendirilirken, beyan ilminde ise "uygun bir hâl takdir edilerek bir lafzın başka bir anlamı daha tazmin etmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Arüz ilminde tazmin, "Bir beytin anlamının kendisinden sonra gelen beyitle tamamlanması" ve "kafiyenin veya kafiyeden önceki bir lafzın sonrasıyla ilişkili olması" şekillerinde tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Koçak, *Kur'an'da Tazmîn Üslubu*, 52-58.

³³ Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh b. Muḥammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mutevekkil-'Alellah el-'Abbâsî İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, thk. 'İrfân Maṭracî (Beyrut: Müessesetü Kütübî's-Şekâfiyye, 2012), 81; Aladağ, *Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı*, 29.

³⁴ Ebü'l-Feth Dîyâuddîn Naşrullâh b. Muḥammed b. Muḥammed eş-Şeybânî el-Çezeri İbnü'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve ş-şâ'ir*, thk. Aḥmed el-Ḥûfî vd. (Kahire: Dâru'n-Nehda, ts.), 3/200.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 3/201.

mesidir.” şeklinde ifade etmiştir.³⁶ Kazvînî sunduğu örneklerde tazmin yapılan kısmı belirtmiş, ancak kendisinden aktarım yapılan kaynak şiirin aslını zikretmemiştir.³⁷ Meselâ aşağıdaki şiirde **فَبِاللَّهِ أَبْلُغُ مَا أُرْتَجِي *** وَبِاللَّهِ** kısmının tazmin olduğunu ifade etmiştir:

إِذَا ضَاقَ صَدْرِي وَخَفَّتْ الْعِدَى نَمَثَلْتُ بِنَيْتًا بِحَالِي يَلِيْقُ

فَبِاللَّهِ أَبْلُغُ مَا أُرْتَجِي وَبِاللَّهِ أَدْفَعُ مَا لَا أُطِيقُ

Düşmanlardan korkmuş bir hâlde göğsüm daraldığında, hâlimi uygun bir beyitle ifade ederim.

Allah'ın yardımı ile umduğuma ulaşıyorum, Allah'ın yardımı ile güç yetiremediğimi defederim/uzaklaştırırım.

Bu noktada onun kimden tazmin yapıldığına dair bir bilgi vermediği görülmektedir. ‘Abdülmüteâl es-Saîdî (öl. 1966) ise bahsi geçen aynı şiirin ilk beytinin Abdülkâhir el-Bağdâdî’ye (öl. 429/1037-38) ait olduğunu ancak tazmin yapılan ikinci beytin sahibinin bilinmediğini zikretmiştir.³⁸ Kazvînî’nin tazmin kavramını meşruiyet sorunu içeren serika kavramı ile bağlantılı olarak zikretmesi, tazmin ve serika arasında benzer özellikler ya da yakınlıklar bulunduğu dair bir kanaatin zuhûr etmesine zemin oluşturmaktadır. Ayrıca yaptığı tanımdan hareketle Kazvînî’nin tazmini şiir ile sınırlı tuttuğu ve şiirinden aktarım yapılan şaire de dikkat çekilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Ahmed Mustafa el-Merâgî (öl. 1371/1952), ‘*Ulûmü’l-belâğa* isimli eserinde tazmini, “Şairin şiirine, eleştirmenlerin ve belîğ kişilerin nezdinde meşhur olmasa bile başkasının şiirinden bir kısmını şiir sahibine dikkat çekerek tazmin etmesidir.”³⁹ biçiminde tanımlamaktadır. Merâgî, Ebû Zeyd’in satılığa çıkardığı kölenin ifadesini aktaran Harîrî’nin şu beytini tazmine örnek olarak vermiştir:

أَصَاعُونِي وَأَيَّ فَيَّ أَصَاعُوا

عَلَى آتِي سَأْتِشْدُ عِنْدَ بَيْعِي

³⁶ Kazvînî, *el-İdâh*, 316.

³⁷ Kazvînî, *el-İdâh*, 316.

³⁸ ‘Abdülmüteâl b. ‘Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî, *Buğyetu’l-İdâh li-telhîşi’l-miftâh fi ‘ulûmi’l-belâğa* (Kahire: Mektebetu’l-Âdâb ve Maḥbaatuhâ, 1999), 4/135.

³⁹ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-belâğa* (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993), 374.

Ancak satılacağım gün şunu okuyacağım, kıymetimi bilmediler, hem de nasıl bir yiğidin kıymetini bilmediler.

Birinci mısranın Ebû Zeyd'in sattığı köleye ait olduğu, ikinci mısranın ise el-'Arcî lakaplı şair 'Abdullah b. 'Affân'a (öl. 96/714) ait olduğu belirtilmiş,⁴⁰ 'Arcî lakabının ise Mekke yolu üzerinde bir yer ismi olduğu zikredilmiştir.⁴¹ Merâgî'ye göre tazmin edilen beytin orijinali şu şekildedir:

أَصَاعُونِي وَأَيَّ فَتَى أَصَاعُوا   لِيَوْمٍ كَرِيهَةٍ وَسِدَادٍ تُغَرِّ

Kıymetimi bilmediler, hem de benim gibi savaş gününde düşman karşısında zayıf taraflarım örtecek bir yiğidin kıymetini bilmediler.

Şiirin kendisinden bir mısra alınan ve meşhurluğu sebebiyle şairine dikkat çekilmeyen tazmine ise şu beyitler örnek verilmiştir:⁴² (Kâmil)

فَدُّ قُلْتُ لَمَّا أَطْلَعْتُ وَجَنَاتُهُ   حَوْلَ الشَّقِيقِ الْغَضِّ رَوْضَةَ آسِ
أَعْدَارُهُ السَّارِي الْعُجُولَ تَرَفَّقَنُ   مَا فِي وَفُوفِكَ سَاعَةً مِنْ بَأْسِ

Onun yanakları yeni açmış gelincik etrafında mersin bahçesi (gibi tüyler) meydana gelmesini hızlandırdığında ben (o yeni yetişen tüylere) dedim ki: Ey gece yolcusu gibi acele eden şakak kılları, acele etme; senin biraz durmanda hiçbir sakınca yoktur.

Bu şiirdeki son mısranın Ebû Temmâm et-Tâî'nin (öl. 231/846) aşağıdaki kasidesinden⁴³ tazmin edildiği ve meşhur olması sebebiyle işaret etmeye gerek duyulmadığı belirtilmiştir:⁴⁴ (Kâmil)

مَا فِي وَفُوفِكَ سَاعَةً مِنْ بَأْسِ   نَقْضِي حُقُوقَ الْأَرْبَعِ الْأُدْرَاسِ⁴⁵

Senin biraz durmanda hiçbir sakınca yoktur, (dur ki) izleri silinmiş evlerin hakkım ifa edelim.

⁴⁰ İbrahim b. Muḥammed 'İsâmuḍḍin el-Ḥanefî İbn Arabşâh, *el-Aṭvel*, thk. 'Abdulḥamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2001), 2/513.

⁴¹ İbn Arabşâh, *el-Aṭvel*, 2/513.

⁴² Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 375.

⁴³ Ḥabîb b. Evs b. Ḥâris eṭ-Ṭâî Ebû Temmâm, *Divânü Ebî Temmâm eṭ-Ṭâî*, thk. Muḥyiddîn Ḥayyât (b.y.: y.y., ts.), 172.

⁴⁴ Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, 375.

⁴⁵ Divânında *نَقْضِي حُقُوقَ الْأَرْبَعِ الْأُدْرَاسِ* *** *تَقْضِي حُقُوقَ الْأَرْبَعِ الْأُدْرَاسِ* *مَا فِي وَفُوفِكَ سَاعَةً مِنْ بَأْسِ* biçiminde geçmektedir. Bk. Ebû Temmâm, *Divânü Ebî Temmâm eṭ-Ṭâî*, 172.

Tanımlar ve örnekler incelendiğinde genel yönelimin, tazminin şiirler arasında bir söz aktarımı olduğu yönünde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle ıstılah sözlüklerinde yer alan tanımların birçoğunda, tazmin kavramının şiir ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla tazmin teriminin günümüzde artık sadece şiir aktarımlarını ifade ettiği sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte tazmin kavramının hâlâ tedavülde olduğu ve bir bedî' terimi olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu ise söz aktarımının sanatsal bakımdan bir önemi haiz olduğu ve sanat erbabı tarafından ilgi görmeye devam ettiği anlamına gelmektedir.

Çalışmamız kapsamında incelediğimiz ve söz aktarımı ihtiva eden diğer bir terim ise irsâl-i mesel terimidir.

2.3. İrsâl-i Mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ)

Bedî' ilmi sanatlarından olan irsâl-i mesel kavramı, bir atasözü veya özlü sözün şiir veya nesirde yani bir kelâm içinde manaya uygun şekilde aktarılmasıdır. Dolayısıyla daha önceden şekillenmiş bir ifadenin söz içerisinde yeniden kullanılmasını sağlayan bu kavram, bir söz aktarımını gerçekleştirir. İrsâl-i mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ) ibaresi, “r-s-l” (ر-س-ل) fiilinin if'âl babından mastarı olan ve “gönderme, sevk etme, iletme” anlamlarına⁴⁶ gelen irsâl sözcüğü ile “m-s-l” (م-ث-ل) fiilinin mastarı olan ve “kendisiyle darb-ı mesel verilen, atasözü, özdeyiş, özellik, benzerlik, özlü söz” anlamlarını⁴⁷ içeren mesel kelimesinin terkibinden meydana gelmekte ve “mesel getirmek, mesel vermek” manasını⁴⁸ ihtiva etmektedir. Sözcük anlamlarının da ifade ettiği üzere bu terkipten, önceden zikredilmiş bir sözün tekrar ifade edildiği anlaşılmakta ve böylece söz aktarımı gerçekleşmektedir. Terim olarak ilk defa Ebû Mansûr es-Seâlibî (öl. 429/1038) tarafından zikredildiği ancak tanımının yapılma-

⁴⁶ Ebû Naşr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh: Tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Muḥammed Muḥammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), “r-s-l”, 4/1709; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “r-s-l”, 11/285; İbrahim Mustafâ vd, *el-Mu'cemu'l-vasîf* (Kahire: Mektebetu's-Şurûki'd-Duvelîyye, 2004), “r-s-l”, 344.

⁴⁷ Cevherî, *eş-Şihâh*, “m-s-l”, 5/1617; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “m-s-l”, 11/612; İbrahim Mustafâ vd, *el-Mu'cemu'l-vasîf*, “m-s-l”, 613; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-muştalahâti'l-belâğîyye*, 3/85.

⁴⁸ Ahmet Bulut, “Emşâlu'l-Ḳur'ân”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991), 46.

dığı, yalnızca örneklerin serdedildiği görülmektedir.⁴⁹ Terim anlamı hususunda İbn Hicce el-Hamevî (öl. 837/1434), irsâl-i mesel teriminin bedî ilminde latif bir tür olduğunu ve “şairin herhangi bir beytinde bir hikmet, bir na’t veya kendisiyle misal vermenin güzel olacağı bir şeyi mesel formunda getirmesinden ibaret” olduğunu zikretmiştir.⁵⁰ O, bu konuda birçok örnek zikretmiş olup Kur’ân’dan كَاشِفَةً⁵¹ “Onu Allah’tan başka açığa çıkaracak yoktur.” ayetini; Hz. Peygamber’in 52 مِّنْ حُجْرٍ مَّرْتِينٍ⁵² “Mümin bir delikten iki kez sokulmaz.” ve 53 الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ⁵³ “Kişi sevdiği ile beraberdir.” hadislerini ve şiirden Ebû Temmâm’ın, 54 كَرَمِ الطَّبَاعِ⁵⁴ “Sende olana ekleme yapmaksızın kendini tasvir edersen, bu karakterin asilliğindedir.” beytini paylaşmıştır.⁵⁵

Kur’ân ayetlerinin söz içinde mesel kabilinden dile getirildiği ve bu durumu açıklayan bazı müelliflerin de bu mesel ile ilgili ayeti eserinde zikrettiği görülmektedir. Buna örnek olarak yarının yakın bir zaman olduğu, şair (Kurâd b. Ecda‘) tarafından فَإِن يَكُ صَدْرُ هَذَا الْيَوْمِ وَلِيٌّ⁵⁶ فَإِنِ غَدَا لِنَاظِرِهِ “Eğer bugün geçmişse, yarın da onu bekleyene yakındır.” şiiri ile ifade edilmektedir.⁵⁶ Beyitteki altı çizili kısma 57 بِقَرِيبٍ⁵⁷ “Gün doğması yakın değil mi?” ayeti mana bakımından yakın bir ayet olarak verilmiştir.⁵⁸

Bunun yanında kötü görülen durumların veya sıkıntıların akabinde

⁴⁹ Ebû Mansûr ‘Abdûlmelik b. Muḥammed b. İsmâîl eš-Şeâlibî, *Yetimetu’l-dehr fi meḥâsini ehli’l-aşr*, thk. Mufid Muḥammed Kumeÿḥa (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1983), 1/245-249; Maṭlûb, *Mu’cemu’l-muṣṭalahâti’l-belâġiyye*, 1/92.

⁵⁰ İbn Hicce, *Hizânetu’l-edeb*, 2/125.

⁵¹ en-Necm 53/58.

⁵² Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Şaḥîḥu’l-Buhârî* (Dımaşq-Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 2002), 1532 (No. 6133).

⁵³ Buhârî, *Şaḥîḥu’l-Buhârî*, 1541 (No. 6169).

⁵⁴ Ebû Temmâm, *Divânu Ebî Temmâm et-Ṭâi*, 195; Ebû Muḥammed Zekiyyuddîn ‘Abdulazîm ‘Abdusselâm b. ‘Abdulvâhid b. Zâfir el-Mısrî İbn Ebû’l-İşba’, *Tahrîru’t-tahbîr fi şinâ’ati’ş-şîri ve’ne-şr ve beyâni’r-câzi’l-Kur’ân*, thk. Hıfînî Muḥammed Şeref (Kahire: Lecnetu İhyâi’t-Turaşî’l-İslâmî, 1963), 219.

⁵⁵ İbn Hicce, *Hizânetu’l-edeb*, 2/125; Maṭlûb, *Mu’cemu’l-muṣṭalahâti’l-belâġiyye*, 1/96.

⁵⁶ Ebu’l-Faḍl Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. İbrâhîm en-Nisâbüri el-Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, thk. Muḥammed Muḥyiddîn Abdulḥamid (b.y.: Multekâ Ehli’l-Eşer, ts.), 1/70.

⁵⁷ Hûd 11/81.

⁵⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Ḳayrevânî el-Husrî, *Zehru’l-âdâb ve şemeru’l-elbâb*, thk. Şalahaddin el-Hevârî (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, 2001), 4/223.

iyi şeylerin olabileceğine dair aşağıdaki şiir ve bu minvaldeki manayı içeren ayet, kaynaklarda şu şekilde aktarılmıştır:⁵⁹

خَارَ لَكَ اللهُ وَأَنْتَ كَارُهُ   كَمْ مَرَّةً حَفَّتْ بِكَ الْمَكَارُهُ

Kaç kez sıkıntılar sardı etrafını, sen isteksizken Allah sana hayır verdi.

Bu şiire ayetin şu kısmının mukabil olarak verildiği zikredilmiştir: *فَعَسَىٰ*⁶⁰ “Sizin hoşlanmadığımız bir şeyde Allah pek çok hayır yaratmış olabilir.”⁶¹

Emîl Bedî’ Ya’kûb, irsâl-i mesel teriminin darb-ı mesel olarak da isimlendirildiğini belirtmiş, onun “mesel veya mesel yerine geçebilecek hikmetli söz” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.⁶² O, bu bedî’ sanatı türünün Mütenebbî’nin şiirlerinde çokça bulunduğunu zikretmiştir.⁶³

İbn Ma’sûm el-Medenî (öl. 1120/1708), irsâl-i mesel başlığı altında gerek Kur’ân’dan, gerek hadislerden, gerekse şiirlerden çokça örnekler paylaşmıştır.⁶⁴ Ayrıca o, meşhur ismi İbn Ebü’l-İsba’ olarak belirtilen⁶⁵ Ebû Muhammed el-Mısri’nin (öl. 654/1256) *el-Emsâl* isimli bir eseri olduğunu ve orada mesellerin kullanımını hakkında çeşitli yönlerden sayısal analizlerin yapıldığını belirtmiştir.⁶⁶ Bu durum ise bize mesellerin Arap dilindeki kullanım alanının genişliği ve çokluğu hakkında fikir vermektedir. Bir söz aktarım türü olması kabilinden değerlendirildiğinde ise söz aktarımının Arap dilindeki yeri ve işlevinin büyüklüğü hususunda işaretler taşımaktadır.

Nitekim sözcük anlamı “mesel vermek” manasını⁶⁷ içeren irsâl-i mesel kavramının, birbirinden farklı detaylara sahip terim anlamlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda zikredilen terim anlamlarından hareketle bu kavramın kapsayıcı bir tanımı “şiir veya düzyazı içerisin-

⁵⁹ Husrî, *Zehru’l-âdâb ve šemeru’l-elbâb*, 4/225.

⁶⁰ Husrî, *Zehru’l-âdâb ve šemeru’l-elbâb*, 4/225.

⁶¹ en-Nisâ 4/19.

⁶² Ya’kûb, *Mevsû’atu ‘ulûmi’l-‘Arabiyye*, 1/374.

⁶³ Ya’kûb, *Mevsû’atu ‘ulûmi’l-‘Arabiyye*, 1/374.

⁶⁴ Sadreddîn ‘Alî Hân b. Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed el-Huseynî İbn Ma’sûm, *Envâru’r-rebî’ fî envâ’i’l-bedî’*, thk. Hâdî Şukr (Necf: Matba’atu’n-Nu’mân, 1979), 2/59-149.

⁶⁵ İsmail Durmuş, “İbn Ebü’l-İsba’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/467.

⁶⁶ İbn Ma’sûm, *Envâru’r-rebî’*, 2/117.

⁶⁷ Bulut, “Emsâlul-‘Kur’ân”, 46.

de, bilinen bir sözün mesel olarak kullanılması” şeklinde oluşturulabilir. Nitekim irsâl-i mesel sanatında kullanılan söz, yeni bir ifade olmaktan ziyade daha önce zikredilmiştir ve bilinir hâle gelmiştir. Bu ise aslında mevcut bir sözün aktarıldığını göstermekte olup konumuz olan söz aktarımıyla ilgisini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kullanımın kadim bir kullanım olmasının yanında sık kullanılan bir üslup olması, söz aktarımının farklı tezahürünü göstermekle birlikte söz aktarımının insan hayatındaki önemli ve işlevsel konumuna da işaret etmektedir.

3. İktibas, Tazmin ve İrsâl-i Mesel Kavramlarının Söz Aktarım Kaynakları Bakımından Karşılaştırmalı Analizi

Râzî'nin yaptığı tanımda⁶⁸ da görüldüğü gibi, iktibas sadece Kur'ân'dan yapılan söz aktarımlarını içermektedir.⁶⁹ Bununla birlikte onun Kur'ân'dan yapılan iktibasa verdiği örnekte, Kur'ân ayetinin yalnızca bazı kısımlarının iktibas edildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Râzî'nin zikrettiği iktibas bulunan ifade ile ayet metni karşılaştırıldığında, ayetin tümünün birebir aktarılmadığı ancak ayet metnindeki bazı sözcüklerin dizilişi ve kullanımı bakımından bir benzerlik taşıdığı fark edilmektedir. Kazvînî'nin ise iktibasa dair paylaştığı Harîrî'nin sözünde⁷⁰ yer alan *إِلَّا كَلَمَحِ الْبَصْرِ أَوْ أَقْرَبُ* kısmının, Nahl Sûresi 16/77. ayetindeki *إِلَّا كَلَمَحِ الْبَصْرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ*⁷¹ ... , “...göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir” kısmı ile büyük bir benzerlik içerdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada yapılan tanımlar ve verilen örneklerden hareketle iktibasın Kur'ân ayetlerini kaynak olarak ihtiva ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kazvînî bunun yanında yaptığı iktibas tanımına uygun olarak Kur'ân ayetlerinden yapılan iktibas örneklerinin haricinde hadis met-

⁶⁸ Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-icâz*, 173.

⁶⁹ Râzî'nin tanımında yer almamasına rağmen konuya dair verdiği örnekler arasında hadis metninden iktibas yapılan ifadeler bulunmaktadır. Bk. Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-icâz*, 173.

⁷⁰ Kazvînî, *el-İdâh*, 312.

⁷¹ en-Nahl 16/77.

ninden de bir örnek paylaşmıştır.⁷² Sâhib b. Abbâd'ın şu sözü, onun bu konudaki paylaşımıdır.⁷³

قَالَ لِي: إِنَّ رَقِيبِي سَيِّئُ الْخُلُقِ فَدَارِهِ قُلْتُ: دَعْنِي، وَجْهَكَ الْجَنَّةُ حُفَّتْ بِالْمَكَارِهِ⁷⁴

“Bana, ‘Beni gözeten kötü huyludur o yüzden onu idare et’ dedi, ‘Bırak beni, senin yüzün meşakkatlerle sarılmış bir cennettir.’ dedim.”⁷⁵

Kazvînî, bu sözde ⁷⁶حُفَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ “Cennet meşakkatlerle çevrelenmiş, cehennem ise şehvetlerle sarılmıştır.” hadisinin lafzından iktibas yapıldığını belirtmektedir.⁷⁷ Dolayısıyla iktibas kavramı çerçevesinde hadis metinlerinin de bir söz aktarımı kaynağı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bazı modern dönem kaynaklarındaki iktibas tanımının⁷⁸ neredeyse her tür sözün aktarılmasına imkân verecek şekilde yapılmış olması, kavramın muhtevastaki kaynağı belirsizleştirecek derecede genişletmektedir. Bu durum ise farklı kavramlar arasındaki sınırı ortadan kaldırmakla birlikte kavramın anlaşılabilirliğine de zarar verecek bir sonucu meydana getirmektedir. Nitekim tüm söz aktarım kaynaklarını ihtiva eden bir kavram gerek iktibas gerekse tazmin kavramlarını doğrudan kapsamış olmakta ve aralarındaki farkın tespitini zorlaştırmaktadır.

İbnü'l-Esîr'in tazmin kavramı ile ilgili açıklamalarında,⁷⁹ bu kavram kapsamında ayet ve hadislerin aktarıldığı görülürken, gerek Kazvînî'nin tanımında⁸⁰ gerekse Merâgî'nin tanımında⁸¹ aktarılan sözün kaynağının şiiirle sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise kavramın kaynağı hususunda iki farklı görüş bulunduğunu göstermektedir. Bu görüşlerin ilki İbnü'l-Esîr ve Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (öl. 733/1333)

⁷² Kazvînî, *el-İdâh*, 312.

⁷³ Kazvînî, *el-İdâh*, 314.

⁷⁴ İbrahim Şemsuddîn beytin bir remel parçası olduğunu ancak kaynağını bulamadığını not etmektedir. Bk. Kazvînî, *el-İdâh fi 'ulümü'l-belâğa*, 314.

⁷⁵ Sâhib b. Abbâd, *Divânı Şâhib b. 'Abbâd*, 153.

⁷⁶ Müslim b. Haccâc, *Şahîh-i Müslim*, 1298 (No: 2822).

⁷⁷ Kazvînî, *el-İdâh*, 315.

⁷⁸ Vehbe - Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-mustalahât-il-'Arabiyye*, 56.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâir*, 3/200.

⁸⁰ Kazvînî, *el-İdâh*, 316.

⁸¹ Merâgî, *'Ulümü'l-belâğa*, 374.

gibi kavramı Kur'ân ve hadisten iktibas yapılmasını kapsayacak şekilde tanımlayanların görüşüdür. Diğeri ise İbn Reşîk el-Kayrevânî (öl. 456/1064), Ebû Tâhir el-Bağdâdî, Ebü'l-Abbâs eş-Şerîşî (öl. 619/1222), Muhammed 'Alî el-Cürcânî, Kazvînî gibi tazmin kavramını şiirden yapılan iktibas ile sınırlayarak tanımlayanların görüşüdür. Bu iki görüşe dair yapılan çalışmalar dikkate alındığında tazmin kavramının daha çok şiir metninden yapılan söz aktarımlarını ifade ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple tazmine dair örneklerin azami olarak şiirlerden meydana gelmesi de doğal bir durum olarak bunu desteklemektedir. Daha önceden de zikredilen ve Ebû Zeyd'in satılığa çıkardığı kölenin ifadesini aktaran Harîrî'nin şu beyti, bu kapsamda tazmine örnek olarak verilen şiirlerden biridir.⁸²

عَلَىٰ أَنِّي سَأُنشِدُ عِنْدَ بَيْعِي   أَضَاعُونِي وَأَيَّ فَتَىٰ أَضَاعُوا

Ancak satılacağım gün şunu okuyacağım, kıymetimi bilmediler, hem de nasıl bir yiğidin kıymetini bilmediler.

Birinci mısranın Ebû Zeyd'in sattığı köleye ait olduğu, ikinci mısranın ise el-'Arcî lakaplı⁸³ şair 'Abdullah b. 'Amr. 'Usman b. 'Affân'a ait olduğu belirtilmiştir.⁸⁴ Merâğî'ye göre tazmin edilen beytin orijinali ise şu şekildedir:

أَضَاعُونِي وَأَيَّ فَتَىٰ أَضَاعُوا   لِيَوْمٍ كَرِيهَةٍ وَسِدَادٍ تُغَرِّ

Kıymetimi bilmediler, hem de benim gibi savaş gününde düşman karşısında zayıf taraflarını örtecek bir yiğidin kıymetini bilmediler.

İrsâl-i mesel kavramına dair İbn Hicce ve İbn Ma'sûm'un yaptıkları tanımında⁸⁵ aktarılan sözün mesel formunda olması şartının temel alındığı, kaynak bakımından bir sınırlamaya gidilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, verdikleri örnekler incelendiğinde de kendini göstermektedir. Nitekim bu konuya dair Kur'ân'dan ⁸⁶“Onu Allah'tan

⁸² Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 374.

⁸³ 'Arcî lakabının Mekke yolu üzerinde bir yer ismi olduğu zikredilmiştir. Bk. İbn Arabşâh, *el-Aṭvel*, 2/513.

⁸⁴ İbn Arabşâh, *el-Aṭvel*, 2/513.

⁸⁵ İbn Hicce, *Hizânetu'l-edebe*, 2/125; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rebî'*, 2/59.

⁸⁶ en-Necm 53/58.

başka açığa çıkaracak yoktur” ayeti; Hz. Peygamber’in *لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حُجْرٍ* “Kişi sevdiği ile beraberdir.” hadisleri ve şiirden ise Ebû Temmâm’ın⁸⁹ *فَلَوْ صَوَّرَتْ* “Sende olana ekleme yapmaksızın kendini tasvir edersen, bu, karakterin asilliğindedir.” beyti örnek verilmektedir.⁹⁰

Emîl Bedî’ Ya’kûb’un da irsâl-i mesel teriminin tanımını verirken onun “mesel veya mesel yerine geçebilecek hikmetli söz” anlamında kullanıldığını ifade etmesi,⁹¹ bu kavramın kaynağının bir alanla sınırlanmadığını açıklayan bilgilerden bir diğeridir. Bunun dışında o, bu bedî sanatı türünün özellikle Mütenebbî’nin şiirlerinde çokça bulunduğunu zikrederek bu ifade biçiminin şair tarafından gördüğü teveccühe de işarette bulunmuştur.⁹²

Sonuç

Arap dilinde bedî’î bir ifade biçimi olarak zikredilen iktibas, tazmin ve irsâl-i mesel kavramlarının söz aktarımında buldukları kaynaklar bakımından benzer bir nitelik taşıdıkları görülmektedir. Gerek sözcük gerek terim anlamları gerekse bu kavramlar kapsamında verilen örnekler incelendiğinde, söz konusu kavramların her biri için söz aktarım kaynakları bakımından ayırt edici bir yaklaşımın meydana geldiği anlaşılmıştır. Bu konuda iktibas kavramının söz aktarım kaynağının Kur’ân ve hadis metinlerinden, tazmin kavramının söz aktarım kaynağının şiirlerden, irsâl-i mesel kavramının söz aktarım kaynağının ise hem Kur’ân ve hadis metinleri hem de şiirler ve diğer toplum içinde yerleşik kullanımlardan meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu ise iktibas ve tazmin kavramlarının daha özel ve belirgin bir söz aktarım kaynağı alanına sahip olduklarını gösterirken irsâl-i mesel kavramının

⁸⁷ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, 1532 (No. 6133).

⁸⁸ Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî*, 1541 (No. 6169).

⁸⁹ Ebû Temmâm, *Divânu Ebi Temmâm et-Ṭâi*, 195; İbn Ebû’l-İşba’, *Tahrîru’t-tahbîr*, 219.

⁹⁰ İbn Hicce, *Hiżânetu’l-edeb*, 2/125; Maçlûb, *Mu’cemu’l-muşâlahâti’l-belâğiyye*, 1/96.

⁹¹ Ya’kûb, *Mevsû’atu ‘ulûmi’l-‘Arabiyye*, 1/374.

⁹² Ya’kûb, *Mevsû’atu ‘ulûmi’l-‘Arabiyye*, 1/374.

daha geniş ve kapsamlı bir söz aktarım kaynağı alanını kullanabildiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 5. Baskı., 2009.
- Akşehirli, Soner. “Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”. *Journal of Turkish Studies* 6 (2011), 143-162. <https://doi.org/DOI:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1857>
- Akyüz, Zafer. “Beyân ve Bedî’ İlminde Tazmin Üslûbu”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022), 325-357.
- Aladağ, Mehmet Şirin. *Arap Edebiyatında İktibâs Sanatı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *Şâhihu’l-Buhârî*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 2002.
- Bulut, Ahmet. “Emsâlu’l-‘Kur’ân”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (1991), 41-49
- Cevherî, Ebû Naşr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh: Tâcu’l-luğa ve şihâhu’l-‘Arabiyye*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru’l-Hadis, 2009.
- Cubrân, Mes’ûd. *er-Râid*. Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 7. Baskı, 1992.
- Çakır, Yunus. *Arap Dilinde Söz Aktarım Yolları ve Problemleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Durmuş, İsmail. “İbn Ebû’l-İsba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/467-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail. “İktibas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/52. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Temmâm, Hâbib b. Evs b. Hâris eṭ-Ṭâî. *Dîvânu Ebî Temmâm eṭ-Ṭâî*. thk. Muhyiddîn Hayyât. b.y.: y.y., ts.
- Fekîkî, ‘Abdulhâdi. *el-İktibâs mine’l-‘Kur’âni’l-Kerîm fi’ş-şîri’l-‘Arabî*. Dımaşk: Dâru’n-Nemîr, 1996.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. ‘Ali el-Muqrî. *el-Miṣbahu’l-munîr fi*

- ğarîbi's-Şerhi'l-kebir*. thk. 'Abdulazîm eş-Şenâvî. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2. Baskı, ts.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Çayrevânî. *Zehru'l-âdâb ve şemeru'l-elbâb*. thk. Şalaḥaddin el-Hevârî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 2001.
- İbn Arabşâh, İbrahim b. Muḥammed 'Isâmuddîn el-Ḥanefî. *el-Atvel*. thk. 'Abdulḥamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn Ebü'l-'İsba', Ebû Muḥammed Zekiyyuddîn 'Abdulazîm 'Abdusselâm b. 'Abdulvâhid b. Zâfir el-Mısrî. *Tahrîru't-tahbîr fi şinâ'ati's-şî'ri ve'n-neşr ve beyânî 'icâzi'l-Çur'ân*. thk. Hıfînî Muḥammed Şeref. Kahire: Lecnetu İḫyâi't-Turaşî'l-İslâmî, 1963.
- İbn Hicce, Ebu'l-Meḥâsin Taḫiyyuddîn Ebû Bekr b. 'Alî b. 'Abdullâh el-Ḥamevî. *Hiżânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-ereb*. thk. Kevkeb Deyâb. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 2. Baskı, 2005.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlû'd-dîn Muḥammed b. Mükerrrem b. 'Ali b. Aḫmed el-Enşârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Ma'sûm, Sadreddîn 'Alî Hân b. Nizâmeddîn Aḫmed b. Muḥammed el-Ḥuseynî el-Medenî. *Envâru'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'*. thk. Hâdî Şukr. 7 Cilt. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1979.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Fetḫ Diyâuddîn Naşrullâh b. Muḥammed b. Muḥammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Meşelu's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Aḫmed el-Ḥûfî vd. 4 Cilt. Kahire: Dâru'n-Nehḫa, t.s.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh b. Muḥammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mutevekkil-'Alellah el-'Abbâsî. *Kitâbu'l-Bedî'*. thk. 'İrfân Maṭracî. Beyrut: Muessesetu Kutubi's-Şekâfiyye, 2012.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-vasîf*. Kahire: Mektebetu's-Şurûki'd-Duveliyye, 4. Baskı, 2004.
- Kazvînî, Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn el-Ḥaṭîb Muḥammed b. 'Abdurrahmân b. 'Umer b. Aḫmed eş-Şâfi'î. *el-İdâḫ fi 'ulûmi'l-belâĝa*. thk. İbrahim Şem-seddin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Kıral, Bilgen. "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2020), 170-189.
- Koçak, Süleyman. *Kur'an'da Tazmîn Üslubu*. Ankara: İlahiyât Yay., 2014.

- Maṭlûb, Aḥmed. *Mu'cemu'l-muṣṭalahâti'l-belâgiyye ve teṭavvuruhâ*. Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabîyyetu li'l-Mevsû'ât, 2006.
- Merâgî, Aḥmed Muṣṭafâ. *'Ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 3. Baskı, 1993.
- Meydânî, Ebu'l-Faḍl Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *Mecma'u'l-emṣâl*. thk. Muḥammed Muḥyiddîn Abdulḥamîd. b.y.: Multekâ Ehli'l-Eşer, ts.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Ḥüseyn b. Müslim el-Ḳuṣeyrî en-Nîsâbûrî. *Şahîh-i Müslim*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Ṭaybe, 2006.
- Râzî, Ebü 'Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Faḥreddîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin eṭ-Ṭaberistânî. *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i câz*. thk. Nasrullah Hacı Müfti Eroğlu. Beyrut: Dâru Şâdir, 2004.
- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs eṭ-Tâlekânî. *Dîvânu Şâhib b. 'Abbâd*. thk. İbrâhîm Şemsuddîn. Beyrut: Müessesetu'l-A'lemî li'l-Maṭbû'ât, 2001.
- Saîdî, 'Abdülmüte'âl b. 'Abdilvehhâb b. Aḥmed. *Buğyetu'l-îdâh li-telhîşi'l-miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb ve Maṭbaâtuhâ, 1999.
- Seâlibî, Ebü Mansûr 'Abdulmelik b. Muḥammed b. İsmâîl. *Yetîmetu'd-dehr fi meḥâsini ehli'l-aşr*. thk. Mufid Muḥammed Kumeyḥa. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1983.
- Vehbe, Mecdî - Kâmil el-Muhendis. *Mu'cemu'l-muṣṭalahâti'l-'Arabîyye fi'l-luğa ve'l-edeb*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 2. Baskı, 1984.
- Ya'kûb, Emîl Bedî'. *Mevsû'atu 'ulûmi'l-'Arabîyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2006.

Summary

The fact that the terms *iqtibās*, *taḍmîn* and *irsāl-i mathal*, which are among the rhetorical concepts of the Arabic language, contain common or similar features in terms of their sources, makes it difficult to understand the differences between these concepts, and the risk of confusing the concepts with each other arises from time to time. Our study aims to reveal these differences more clearly and to minimize the

obstacles to a healthy and accurate understanding of these forms of expression, which are frequently used in many areas of life.

Our study will be based on the “qualitative research method”, which is a method used in the field of linguistics in social sciences. The literature on the subject will be consulted with the “document analysis” method and the data obtained will subsequently be evaluated with the “content analysis” method. Afterwards, the related situations between the data will be examined.

Verbal transfer is the reuse of a word mentioned before the time of speech in another speech. *Iqtibās*, *tađmīn* and *irsāl-i mathal* are concepts that express verbal transfers made in this context and create an intersection area in terms of the source texts they contain.

One of these concepts, *iqtibās*, comes from the root “q-b-s” (ق-ب-س) meaning fire. It is stated that when used in the *ifti‘āl* pattern, it expresses the meaning of the flame of fire. When the definitions and examples given by Fakh̄r al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210), al-Khatīb al-Qazwīnī (d. 739/1338) and Amīl Badī‘ Ya‘qūb are examined, it is seen that the citation is based on some parts of the Qur‘ān and hadith. The fact that they agree on its use in other words shows that the concept has a close relationship with verbal transmission.

Tađmīn, another concept within the scope of the study, consists of the root letters “ḍ-m-n” (ض-م-ن) and is an infinitive in the *tafīl* form. In the *tafīl* pattern, it is conjugated as *صَمَّنَ-يُصَمِّنُ-تَصْمِيْنٌ* and in the dictionary it means “to make one pay, to make *tađmīn*, to put something into something else.” When the explanations of Ibn al-M‘utaz al-Abbāsī (d. 296/908), Ḍiyā‘ al-Dīn Ibn al-Athīr (d. 637/1239) and al-Qazwīnī are examined, it is understood that *tađmīn* is a verbal transfer between poems.

Another concept within the scope of the study, *irsāl-i mathal*, is the transfer of a proverb or aphorism in poetry or prose, that is, in a word, in accordance with its meaning. A comprehensive definition of this concept can be expressed as “using a known word as an *mathal* in poetry or prose” when based on the explanations of Abū Manşūr

al-Tha'ālibī (d. 429/1038), Ibn H̄ijjah al-Ḥamawī (d. 837/1434) and Amīl Badī' Ya'qūb. In addition, it is understood that the verbal transfers within the scope of the concept of irsāl-i mathal cover a wider area in terms of source than other concepts. Because the expression mentioned as a parable can sometimes be a verse or hadith text, and sometimes a proverb or idiom. This makes it difficult to detect the distinction between concepts. In other words, identifying the concepts correctly is possible by knowing from which sources the expressions in question are obtained and how they are used.

As a result, it is seen that the concepts of iqtibās, taḍmīn and irsāl-i mathal have a similar quality in terms of the sources they convey. When both the meanings of words and terms and the examples given within the scope of these concepts are examined, it is understood that a distinctive approach has emerged in terms of sources of verbal transfer for each of the concepts in question. In this regard, it has been concluded that the source of verbal transmission of the concept of iqtibās consists of the Qur'ān and hadith texts, the verbal transmission source of the concept of taḍmīn consists of poems, and the verbal transmission source of the concept of irsāl-i mathal consists of both the Qur'ān and hadith texts, poems and other established uses in society. This shows that the concepts of iqtibās and taḍmīn have a more specific and specific area of source of verbal transfer, while the concept of irsāl-i mathal can use a wider and more comprehensive area of source of verbal transfer.

Therefore, it is hoped that examining the examples of the use of these concepts in more detail and revealing the similarities and differences between them more clearly will largely eliminate the resulting conceptual confusion. In addition, planning the studies on this subject by dividing them into historical periods and then evaluating the information obtained about the periods holistically can ensure that the concepts are used within certain limits in the coming years.